Mihaela-Florina Tănase

ACȚIONISMUL CONTEMPORAN ȘI CONOTAȚIILE SALE RITUALE

O abordare istorică și hermeneutică

Presa Universitară Clujeană

Mihaela-Florina Tănase

ACȚIONISMUL CONTEMPORAN ȘI CONOTAȚIILE SALE RITUALE

O abordare istorică și hermeneutică

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2024

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. ing. Adrian-Vasile Chira
Conf. univ. dr. Greti-Adriene Papiu

ISBN 978-606-37-2087-1

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. B.P. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

CUPRINS

Cuvânt înainte

Prezenta lucrare oferă spre publicare textul, parțial revizuit, al tezei de doctorat cu titlul „Acționismul contemporan și conotațiile sale rituale”, susținută la Universitatea Națională de Arte din București, în anul 2023, sub coordonarea Prof. univ. dr. Cristian-Robert Velescu și a Lect. univ. dr. habil. Cornel-Florin Moraru.

Pornită dintr-un interes pentru manifestarea spiritualității în artă, lucrarea oferă o grilă personală de interpretare a imixtiunii sacrului în profan, plecând de la viziunea lui Mircea Eliade și a lui Rudolf Otto, către descoperirea sa pe tărâmul artei performative contemporane, răspunzătoare, nu numai de a oferi privitorului o experiență de natură estetică, ci și de a pune probleme de natură existențială.

Considerând necesar a pune cadrele acționismului în cadrele lingvistice, filosofice, istorice, discursul s-a axat, în primul capitol, pe observarea semanticii actuale a terminologiei utilizate, care oferă surprinzătoare permutări în ceea ce privește natura spiritualității, a credinței (*belief* vs. *faith*) sau a ritualului. Astfel, arta acționistă contemporană ridică interesante probleme hermeneutice, atunci când este trecută prin aceste filtre.

Analizele aplicate unor artiști moderni și contemporani și manifestărilor acestora, transpuse în procesul lor artistic, sunt menite a evidenția dimensiunea lor rituală, deși, în unele cazuri, granița artei performative cu arta spectacolului este una foarte fină, scenografia bine pusă la punct a artiștilor acționiști lăsând loc manifestărilor spontane, din necesitatea urmăririi unui sens de natură spirituală.

Arta acționistă contemporană este opera – nu doar a artistului – ci a artistului-profet, a artistului-șaman, a artistului-învățător, aspect ce pune probleme în privința funcției artistului, a sacralizării actului de creație, a spațiului în care se desfășoară acțiunea, a funcției și efectului obiectelor utilizate de artist, dar și a scopului actului performativ în sine.

O incursiune, ce pornește de la curentul simbolist, până la arta performativă contemporană, cu variate aplicații asupra operelor unor muzicieni,

pictori, sculptori și acționiști români și internaționali, urmărește conceptul wagnerian *Gesamtkunstwerk* (opera totală), ca unitate eminamente spirituală, reflectat în operele acționiste actuale.

În acest parcurs am primit îndrumarea și susținerea celor doi coordonatori, Prof. univ. dr. Cristian-Robert Velescu și a Lect. univ. dr. habil. Cornel-Florin Moraru, a colectivului Școlii Doctorale a Universității Naționale de Arte din București, precum și a Prof. univ. dr. Ileana Pintilie, a Prof. univ. dr. Matei Bejenaru, a Lect. univ. dr. Ütő Gusztáv, cărora, cu recunoștință, le aduc mulțumiri.

INTRODUCERE

Cercetarea de față a pornit de la o problematizare – aceea a relației dintre spiritualitate și artă, văzută prin prisma procesualității din cadrul creației artistice. Pentru a ajunge la nișarea discursului teoretic, a fost necesară o privire către istoria artei contemporane, în cadrul căreia acționismul corespunde, prin accentul pus pe procesul și gestul artistic – devenit adesea ritual – precum și prin tematica, ce răspunde unor necesități de ordin spiritual, subiectului prezentei lucrări, *Acționismul contemporan și conotațiile sale rituale*.

Dacă tematica spiritualității a fost adesea abordată în istoria artei, totuși, cea a acționismului este de o dată mai recentă[1]. Dorim a pune, în consecință, relația dintre artă și religie/spiritualitate într-o perspectivă nouă, actuală, în lumina, atât a noilor medii de manifestare artistică (acționism/artă performativă), cât și a unei noi viziuni asupra spiritualității (dacă în accepțiunea veche, termenul «spiritual» se menținea în sfera religiei, însemnând «viața în Spirit»[2], în sens contemporan trăirea «în spirit» nu mai implică în mod necesar relația cu o divinitate, ci „tinde să se focuseze ori pe realizarea de sine, individuală, ori pe un fel de introspecție. (...) «stilul de viață spiritual» al societății consumeriste, (...) promovează fitness-ul, stilul de viață sănătos și o bunăstare holistică”[3]). Noutatea pe care o anticipăm se referă, astfel, la o actualizare a sensurilor și o observare critică, obiectivă, a noilor realități artistice din această perspectivă, a spiritualității.

Pe de altă parte, se observă o necesitate, în ceea ce privește clarificarea termenului de „acționism”, care, în mod obișnuit este atribuit sintagmei „acționism vienez”[4], însă – în mod evident, nu se rerstrânge la acesta[5]. Având

[1] Ne referim, aici, la jumătatea secolului al XX-lea, mai precis, anii 1960 (cf. Dan Grigorescu, *Dicționarul avangardelor*, ediția a II-a, Editura Enciclopedică, București, 2005, p. 5 și Constantin Prut, *Dicționar de artă modernă și contemporană*, ediția a II-a, Editura Polirom, Iași, 2016, p. 23)

[2] Philip Sheldrake, *A Brief History of Spirituality*, Blackwell Publishing, Malden, U.S.A., 2007, pp. 2–3

[3] *Ibidem*

[4] Vezi definirea termenilor la Dan Grigorescu, *ibidem*, unde se menționează, că «acționism» se referea, „inițial (...) la activitatea a patru artiști din Viena, care prezentau spectacole

în vedere paleta mai largă a semnificațiilor termenului (incluzând si, uneori, suprapunându-se peste termenii de happening, performance, body-art), ne propunem o abordare extinsă a acestora, precizând, în fiecare situație, particularitățile relevante. Acțiunile sau performance-urile recuperează o anumită dimensiune rituală, pe care ne propunem să o privim în mod comparativ cu diferitele forme de manifestare rituală, existente în practicile religioase vechi. Aportul de cunoaștere nouă pe care dorim să îl aducem, în ciuda lipsei de noutate a temei, în speță a relației dintre artă și spiritualitate, se referă, deci, la noi forme de modelare rituală a operei de artă, la dimensiunea spirituală a artei ca substitut al „expresiei rituale în artă”, ca și la dimensiunea «sacerdotală» a artistului.

Scopul realizării cercetării prezente este, așadar, observarea aspectelor, conotațiilor ritualizării actului de creație, manifestat în lucrările acționiste contemporane. În cultura actuală, un sens al suprapunerii semnificațiilor tradiționale ale termenilor „spiritual”, „spiritualitate”, „ritual”[6], cu noi conotații dă naștere unor confuzii ce se cer clarificate, cu atât mai mult, cu cât arta contemporană manifestă, din ce în ce mai mult, tendințele unei „spiritualizări”[7]

șocante, unde elementul principal era nu numai corpul lor, ci și al altor participanți sau al unor animale,” iar apoi, cu sens mai larg, *action* devine un „termen generic pentru diversele reprezentații din galeriile de artă sau de pe străzile orașelor” și Constantin Prut, *ibidem*, unde se ia în considerare doar accepțiunea de „mișcare vieneză din perioada 1962–1968, susținută de un grup de artiști printre care Nitsch, Otto Muehl, Günter Brus și Rudolf Schwarzkogler”.

[5] Ileana Pintilie, în lucrarea *Acționismul în România în timpul comunismului*, Editura Ideea Design & Print, Cluj, 2000, p. 5 lărgește accepțiunea terminologică a acționismului „Termenul de acționism definește un tip de manifestări în care artistul devine «actorul» propriilor sale producții puse în «scenă» și în care accentul se mută de pe obiect pe subiect. Acționismul este o formă efemeră a artei contemporane aflate în căutarea unor noi conținuturi și semnificații estetice. Am preferat acest termen mai general de *acțiune* și de *acționism* evitând noțiunile consacrate de happening și de performance, care amândouă au în vedere componenta extrem de importantă a publicului. În cazul happening-ului publicul este un element luat în calcul de artist și care devine parte integrantă a spectacolului, de reacțiile acestuia depinzând uneori desfășurarea întregului eveniment”.

[6] Ritual, în https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ritual (accesat la data 20. 01.2021)

[7] Dan Fox, în revista *Frieze* (2010), observa cum, în arta contemporană, este evitat termenul «religie», în favoarea altora din sfera acestuia, ca „spiritual, transcendent, meditativ, sublim, care dau impresia că este OK pentru artiști să fie «spirituali» într-un mod vag, new-age-ist, dar nu și «religioși»”. (cf. Rina Arya, *Spirituality in the Contemporary Art*, în https://oxfordre.com/religion/view/10.1093/acrefore/9780199340378.001.0001/acrefore-9780199340378-e-209 (accesat la data 20. 01.2021)

a actului creativ în sine, a spațiului ei de manifestare, sau a materialelor ce capătă funcții rituale. Un transfer de identitate se petrece și între instituțiile dedicate artei (muzee, galerii) și instituțiile religioase (biserică, templu, etc.)[8], între funcțiile asumate de artist (de la producător de obiecte artistice la profet, preot, mediator cu rol spiritual în modelarea societății, în schimbarea paradigmelor conceptuale), între funcția estetică a obiectului de artă și cea conceptual-spirituală, până la funcția gestului artistic, devenit proces cu valoare în sine, independent de produsul artistic final.

Anumiți autori consideră că, în ciuda unei laicizări (*disenchantment*), despre care vorbea Max Weber[9], a artei contemporane se observă o re-spiritualizare (*re-enchantment*)[10] a acesteia, înțelegând, prin aceasta, o spiritualizare, nu în sens convențional, ci o lărgire a interesului către probleme de „identitate culturală, civism, memorie sau practică, rasă, clasă, gen, sexualitate"[11] (trad. n.). Astfel, considerăm *tema acționismului contemporan și a conotațiilor sale rituale* relevantă în contextul social și cultural actual, din perspectiva domeniului artelor vizuale.

Ipoteza de la care pornim este că, deși majoritatea artiștilor contemporani nu își declară intenția de a accesa o dimensiune sacră sau spirituală, în sensul clasic al termenului, totuși, conform istoricului religiilor, Mircea Eliade, chiar și în manifestările omului profan poate fi identificată o anumită sacralitate[12]. Despre acest sens nou al «sacralității» contemporane ne propunem să vorbim, intenționând să demonstrăm că, deși în societatea contemporană secularizată nu se mai manifestă un interes pentru religiozitate, totuși la un nivel interior, subconștient, această necesitate există și se manifestă în creația artistică. Dacă omul/artistul nu o definește ca atare, el are tendința de a o redenumi, de a o redefini, dar nu de a o exclude.

În elaborarea temei abordate, ne propunem să realizăm, cu ajutorul *metodei studiului istoric*, geneza manifestărilor de tip acționist și contextul

---

8 Frank G. Bosman, *When Art Is Religion and Vice Versa. Six Perspectives on the Relationship between Art and Religion*, Perichoresis, Volume 18.3 (2020): 3–20, pp. 5–6

9 James Elkins, David Morgan (edit.), *op. cit*., p. 5

10 Vezi James Elkins, David Morgan (edit.), *Re-Enchantment*, Routledge, New York, 2009

11 Aaron Rosen, *Art +Religion in the 21 st Century*, Thames and Hudson, 2015, pp. 19–20

12 Mircea Eliade, *Sacrul și profanul*, traducere din franceză de Brîndușa Prelipceanu, Editura Humanitas, București, 2017, p. 160

apariției acestora, ajungând până la curentul simbolist, considerat de Friedrich Teja Bach[13] a fi „leagănul modernismului"[14], analizând, pe firul cronologic al manifestărilor artistice, nașterea atitudinii acționiste. Astfel, adăugăm ipotezei pe care tocmai am formulat-o, această anexă: aceea că, acționismul contemporan are rădăcini în curentul simbolist și în arta abstractă[15], pe care le vom lua în considerare în acest parcurs. În acest sens, vom investiga, pornind de la curentul simbolist, trăsături pe care le descoperim în acționismul contemporan, precum implicarea artistului în procesul de creație, accentul pus pe acțiune, gestică, ideea artistului-actor, interesul pentru problematica spirituală, dar și pentru *sinteza artelor*, concept evocat de Richard Wagner în conceptul artei totale (*Gesamtkunstwerk*)[16].

Metoda studiului de caz va reprezenta un instrument util în demersul prezentei cercetări, oferindu-ne ocazia unei particularizări a teoriilor și practicilor unor artiști și teoreticieni ai artei, precum Erik Satie, Wassily Kandinsky, Kazimir Malevici, Piet Mondrian, Jackson Pollock, Joseph Beuys, Hermann Nitsch, Bill Viola, Ion Grigorescu, Ana Lupaș, Mihai Olos, Alexandru Antik și alții, utilizând, după caz, metoda *hermeneuticii actului artistic* și pe cea a *hermeneuticii imaginii*.

De asemenea, vom apela la arhiva personală, dar și la a unora dintre artiștii și istoricii de artă români, implicați în festivaluri cu specific acționist în perioada 1960–2000, pe care o avem în vedere, realizând discuții/interviuri cu aceștia, relevante pentru tema cercetării.

---

[13] Profesor, istoric, istoric de artă (Studii politice, Istoria artei și Filosofie, Tübingen, Vienna, Paris (Sorbona), New York (Columbia University) și New Haven (Yale University), în https://kunstgeschichte.univie.ac.at/en/about-us/staff/emeriti/bach-friedrich-teja/bach-curriculum-vitae/ (accesat la data 16.05.2023)

[14] Cf. Cristian-Robert Velescu, *Brâncuși inițiatul*, Editura Editis, București, 1993, p. 39

[15] Constantin Prut face referire la contextul expresionist al apariției acționismului vienez în anii 1960, precum și la atitudinile protestatare ale futurismului, dadaismului, body-art, ca manifestări ce provin din formele artei abstracte (arta informală, tașismul, action painting), din care preiau partea de gestică/acțiune/mișcare, implicare personală nemediată, pe care le dezvoltă, până la transformarea artistului într-un actant, angajat în performance-uri publice. (cf. Constantin Prut, *ibidem*)

[16] Richard Wagner este autorul unei serii de eseuri, așa cum este cel numit *Oper und Drama*, în care își expune teoriile privitoare la asocierea dintre muzică și teatru. Conceptul său de *Zukunftmusik* (muzica viitorului) propunea o formă de artă în care muzica și drama să fie indisolubil legate. (Michael Kennedy*, Oxford Dictionary of Music, Oxford University Press*, New York, 1985)

Documentarea, investigația, comparația se vor adăuga metodelor de cercetare mai sus menționate, reflectându-se în sursele bibliografice vaste, de specialitate și din domenii conexe.

Structura lucrării reflectă un parcurs diacronic, pornind de la curentul simbolist, trecând prin arta abstractă, către acționism/performance art, având ca mod inițial de abordare a discursului o elucidare semantică a termenilor–cheie, necesară argumentării.

Astfel, în primul capitol, *Sacralitate și spiritualitate în arta modernă*, vom trece în revistă termeni precum „sacru/sacralitate", „profan", „spiritual/ spiritualitate", apelând la dicționarele de specialitate din domenii precum limba română, teologie și filosofie, urmând a observa, pe parcurs, raportul dintre conceptele de spiritual, sacru și profan, în domerniile filosofiei, sociologiei, teologiei, istoriei religiilor, pentru a-i putea lega apoi de accepțiunea acestora în domeniul artei moderne și contemporane. Acest demers urmărește o elucidare, mai întâi a sensurilor clasice ale termenilor menționați, care ne va folosi ca fundament pentru ipoteza *manifestărilor spiritual-rituale ale omului, necesitatea relaționării omului cu divinul*, precum și *necesitatea realizării sinelui*, ca trei direcții care ar putea constitui argumente, prin extrapolare, pentru comportamentul omului modern și contemporan în general și al artistului în special.

O prezentare a sensului artei în istoria filosofiei va fi un demers necesar în a relaționa arta de spiritualitate și pentru a demonstra că funcțiile artei, în istorie, au fost, eminamente, de natură spirituală. Aspectul divin al artei și al artistului, așa cum era văzut de antici, geniul ca dar divin, ritualizarea actului artistic, artistul devenit «interpret al gândirii divine» cu funcție aproape sacerdotală, «ideea» ca sursă a creației artistice, a cărei reflecție divină este, frumosul ca expresie a idealului de perfecțiune, ca și «sentimentul frumuseții», perceput de privitorul operei de artă sunt tot atâtea moduri de manifestare a ideii de spiritual în artă. Opera de artă produce o experiență de cunoaștere transcendentă, mistică, cu ajutorul simțurilor, prin contemplarea frumuseții[17].

[17] Aspect evidențiat de Johann Joachim Winckelmann în eseurile sale despre artă (*Reflecții asupra imitației lucrărilor grecești în pictură și sculptură* (1755) ;vezi și James Elkins, David Morgan (edit.), *op. cit.*, p. 32) sau de Rudolf Otto în lucrarea *Sacrul. Despre elementul irațional din ideea divinului și despre relația lui cu raționalul*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002

Vom observa capacitatea artei de a răspunde la întrebări legate de căutarea sensului, de cunoaștere, ca dimensiune spirituală.

Relația artă-religie în perioada modernă și contemporană manifestă o schimbare de paradigmă. O reconfigurare a semnificațiilor, generată de secularizarea lumii începutului de secol al XX-lea, aduce distanțarea artei de religia instituționalizată și transferul de semnificații din sfera teologiei, în cea a artei. În anul 1911, Kandinsky publica lucrarea *Despre spiritual în artă*, în care vizualiza împărăția cerurilor ca pe un domeniu al artei, ce putea fi accesat de artistul-profet, care putea traversa „coșmarul concepțiilor materialiste”[18] spre a obține utopia spirituală cu ajutorul artei, prin intermediul formei abstracte.

Arta contemporană vorbește, și ea, despre o «experiență estetică» a omului în fața artei, despre o senzație de plinătate spirituală de natură imaterială, irațională[19], foarte asemănătoare experienței religioase. Vom putea remarca detașarea semnificației spiritualității de sensul său anterior, care implica relația cu o divinitate. Termenului «religie» îi este preferat cel de «spiritualitate», mai puțin legat de aspectul îngrădit, doctrinar, care poate fi definit ca „atitudinea de bază cu privire la întrebări – limită (privind moartea, suferința, vina, etc.), care determină decizii și acțiuni mai concrete”[20] (trad. n.). Unii autori remarcă o dublă criză – artistică și religioasă – provocate de secularizarea existentă în special în Occident, de nașterea individualismului, a multiculturalismului, iar pe de alta, de comercializarea excesivă a artei și transformarea ei într-o marfă. În consecință, se produce o permutare: muzeul și biserica preiau, fiecare, rolul celeilalte, iar artistul se manifestă precum un sacerdot sau un șaman.

În acest sens, vom realiza studii de caz asupra manifestărilor simboliste, în principal referindu-ne la conceptul lui Richard Wagner de *sinteză a artelor* (*Gesamtkunstwerk*), pe care ne propunem să-l urmărim pe tot parcursul prezentei cercetări, făcând prezumția că el se regăsește, pornind din simbolism, și în manifestările de artă performativă contemporană.

---

[18] Wassily Kandinsky, *Spiritualul în artă,* traducere din germană de Amelia Pavel, Editura Meridiane, București, 1994, p. 16

[19] Hans Alma, *Art and Religion as Invitation. An Exploration Based on John Dewey's Theory of Experience and Imagination*, Perichoresis, Volume 18.3 (2020): 33–45, p. 35

[20] Johan Goud, *Art and Spirituality. Explored an the Levels of Experience, Meaning and Research*, Perichoresis, Volume 18.3 (2020): 21–32, p. 22

În acest prim capitol ne propunem să investigăm expresia „spiritualul în artă”, în lucrările teoretice și practice ale artistilor Wassily Kandinsky, Kazimir Malevici și Piet Mondrian, ca un alt pas, reprezentat de arta abstractă, premergător acționismului contemporan. Vom încerca să lămurim în ce măsură „expresia rituală în artă” se substituie „spiritualului în artă”.

Concluzia primului capitol ne va putea aduce în punctul unei clarificări a sensurilor termenilor cu care vom lucra, a aducerii în contemporaneitate a accepțiunilor acestora, precum și în punctul argumentării, în cazul simbolismului, a trăsăturilor pe care, bănuim, le va poseda acționismul contemporan.

Particularizând, în cel de-al doilea capitol al lucrării, vom realiza un studiu de caz asupra creației și filosofiei artistice a artistului român, Constantin Brâncuși, reprezentant al modernității, urmărind a demonstra funcția sacerdotală a artistului și „modelarea rituală” a operei. Astfel, vom încerca să identificăm dacă, în conceptul său nou, propriu, despre artă sunt elemente ce țin atât de spiritualitate, cât și de acționism. Vom lua în considerare contextul artistic și spiritual în care s-a manifestat sculptorul român și elementele care ar fi putut influența propria sa raportare la procesul de creație. De altfel, vom urmări și o posibilă relație între curentul simbolist, cu a sa aplecare spre spiritualitate, dar și conceptul artei totale și modul în care Brâncuși percepea arta. De asemenea, vom considera importantă o investigare a ideii de serialitate în creația brâncușiană, ca o manifestare repetitivă, ca un proces – practic, o acțiune reluată, repetată, ce ar putea confirma presupunerea că artistul prezintă, în mod „neoficial”, caracteristica acționismului, într-un timp și un spațiu încă nemarcate de o astfel de manifestare artistică. Că modul de lucru al artistului român poate fi caracterizat ca „procesual”, sau „ritual”, va urma să demonstrăm. În scopul argumentării conceptului de „operă totală”, vom privi critic atelierul artistului, precum și extensia acestuia, *Ansamblul de la Târgu-Jiu*, iar investigarea „vizitelor” ghidate de acesta în perimetrul atelierului vor putea revela caracterul lor ritual.

În parcursul diacronic al istoriei artei secolului al XX-lea, pe baza informațiilor relevante, în urma documentării, în cel de-al treilea capitol al tezei vom investiga, în cazul artistului Jackson Pollok – *action painting*, ca formă de modelare rituală a operei. Pornind de la ipoteza, anterior menționată, că, la baza manifestărilor de tip acționist se află și arta abstractă, vom analiza

dacă realizarea operei de artă are conotații spiritual-rituale, care se revelează prin observarea aspectelor formatoare de natură spirituală ale personalității artistului, reflectate apoi în procesul sau în actul de creație. Relația dintre spiritualitatea lui Pollock și arta sa ar putea fi revelatoare în a schimba accentul de pe opera de artă pe arta ca „eveniment”, sau ca „acțiune”, iar elucidarea credinței (mai precis, a „crezului”) artistului, care presupunem a fi de natură artistică, mai mult decât religioasă, ar conferi noi coordonate în perceperea spiritualității mijlocului secolului al XX-lea. În concluzie, ne propunem să identificăm care ar fi conotațiile rituale ale picturii acționiste a lui Jackson Pollock, luând în considerare, comparativ, părerile criticilor Clement Greenberg și Harold Rosenberg.

Capitolul al patrulea clarifică termeni precum „acționism”, „artă performativă”, „scenariu” și „ritual”, într-o abordare comparativă, în care publicul sau spațiul desfășurării acțiunii sunt elemente relevante, particularizând cu viziuni ale artiștilor Joseph Beuys, Hermann Nitsch și Bill Viola, reprezentanți ai acționismului contemporan. În ce măsură realizarea acțiunilor presupune un scenariu sau o regie, legându-le mai mult de arta teatrală versus improvizația ca element „viu”, ce scapă unei prea atente organizări, ne propunem să observăm, prin studii de caz ale creațiilor artiștilor mai sus menționați. Astfel, ne interesează în ce măsură între ritual și scenariu sunt similitudini sau opoziții, urmărind ceea ce ține de aspectul spiritual, ceremonial, repetitiv, procesual, teleologic. De asemenea, ne propunem să analizăm dacă – și care – ar putea fi dimensiunea rituală a creațiilor celor trei artiști acționiști, prin *hermeneutica actului artistic,* cu focus asupra spațiului performativ, a obiectelor folosite, a rolurilor pe care artiștii și le asumă, fără a ignora trăsături ale „spiritualității” acestora, cu particularitățile lor.

Capitolul al cincilea al lucrării se concentrează pe acționismul contemporan românesc și evidențierea acțiunilor cu conotații rituale, pentru a creiona contextul producerii artei acționiste în România, în perioada 1960–2000, precum și referiri la repertoriul tematic al acționismului românesc și studii de caz vizând câțiva artiști reprezentativi, privitoare la interpretarea funcției materialelor sau a spațiului producerii performance-ului. De asemenea, vom observa dacă propagarea conceptului wagnerian *Gesamtkunstwerk* este o realitate a acționismului românesc.

Menționăm că am realizat traduceri ale unor fragmente din literatura internațională de specialitate, pe care le-am notat, în parcursul lucrării, prin expresia „(trad. n.)”, în afară de cazurile în care am folosit o traducere existentă în limba română a unei lucrări utilizate în text. De asemenea, lucrarea conține trei articole personale, publicate în reviste de specialitate, pe care le-am semnalat printr-o notă de subsol.

În concluziile finale vom concentra toate rezultatele cercetării, pentru a extrage categorii relevante de elemente caracteristice manifestărilor acționiste cu specific ritual, demonstrând că, potrivit istoricului religiilor, Mircea Eliade, orice acțiune cu caracter profan, care iese din dimensiunea liniară a temporalității, pe care o realizează omul, se poate defini ca o manifestare spirituală. Vom puncta faptul că, o nouă viziune asupra artei acționiste – ca o artă „vie”, legată indisolubil de viață – aceea de manifestare a unei spiritualități (în sensul mai larg) ar reactualiza relația artă–spiritualitate în contextul artei contemporane.

ISBN: 978-606-37-2087-1